

**ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР
ЖУРНАЛИ**
6 ЖИЛД, 3 СОН

**ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ
ИССЛЕДОВАНИЙ**
ТОМ 6, НОМЕР 3

**JOURNAL OF LAW
RESEARCH**
VOLUME 6, ISSUE 3

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:
д.ю.н., проф.
(Doctor of Law, Professor)
Абдурасулова Қумринисо Раимқуловна

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:
д.ю.н., доцент
(Doctor of Law, Associate professor)
Файзиев Шохруд Фармонович

Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали таҳририй маслаҳат кенгаши
редакционный совет журнала Правовых исследований
Editorial Board Journal of Law research

12.00.01 - Давлат ва ҳуқуқ назарияси ва тарихи. Ҳуқуқий таълимотлар тарихи / Теория права и государства, История правовых учений / Theory of law and state, History of legal doctrines

ю. ф. д., проф. Ҳалимбой Бобоев
ю. ф. д., проф. Аҳмедшаева Мавлюда
ю. ф. д., проф. Муҳиддинова Фирюза
ю. ф. д., проф. Адилходжаева Сурайё
ю. ф. д., проф. Сатторов Абдуғаффор

Yosuke Shamoto (Japan)
д.ю.н., проф. Артур Гамбарян
(Республика Армения)

12.00.02 - Конституциявий ҳуқуқ. Маъмурий ҳуқуқ. Молия ва божхона ҳуқуқи / Конституционное право; административное право; финансовое право / Constitutional Law; administrative law; financial right

ю. ф. д. Гулчехра Маликова
ю. ф. д. Хусанов Озод
ю. ф. н. Хван Леонид Борисович
ю. ф. д. Силиманова Светлана

Sung Un Lee (South Korea)
д.ю.н., доц. Пешкова Христина Вячеславовна
(Российская Федерация)

12.00.03 - Фуқаролик ҳуқуқи. Тадбиркорлик ҳуқуқи. Оила ҳуқуқи. Халқаро хусусий ҳуқуқ / Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право / Civil law; Business law; family law; Private international law

юримдик фанлар доктори, профессор
Ўзбекистон Республикасида хизмат
кўрсатган юрист Оқюлов Омонбой,
Рузиев Рустам, Рузиназаров Шухрат,
Шомухамедова Замира, Баратов
Миродил, Бобокул Тошев

Dr. Ahmad Issa Altweissi (Jordan)

12.00.04 - Фуқаролик процессуал ҳуқуқи. Хўжалик процессуал ҳуқуқи. Ҳакамлик жараёни ва медиация / Гражданское процессуальное право; хозяйственное процессуальное право, арбитражный процесс и медиация / Civil Procedure Law; Economic procedural law, arbitration process and mediation

юримдик фанлар доктори, профессор,
Ўзбекистон Республикасида хизмат
кўрсатган юрист Эсанова Замира
Нормуродовна, Мамасидиқов Музаффар

Jason A. Cantone Federal court center (USA)

12.00.05 - Меҳнат ҳуқуқи. Ижтимоий таъминот ҳуқуқи / Трудовое право; право социального обеспечения / The Labor law; Social security law

ю.ф.д., проф. Усманова Муборак Акмалхановна
ю.ф.н., доц. Гасанов Михаил Юриевич
ю.ф.н., доц. Сатторова Гулноза
ю.ф.н., доц. Муродова Гулнора

д.ю.н., проф. Денисов Глеб
(Российская Федерация)

12.00.06 - Табиий ресурслар ҳуқуқи. Аграр ҳуқуқ. Экологик ҳуқуқ / Природоресурсное право; аграрное право; экологическое право / Natural resource law; Agrarian law; Environmental law

Ю.ф.д., проф. Файзиев Шухрат Хасанович,
Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган
юрист ю.ф.н, доц. Скрипников Николай
Кузмич, ю.ф.д., проф. Усмонов Муҳаммади
Бахридинович, ю.ф.д., проф. Холмўминов
Жума, ю.ф.д., проф. Жўраев Юлдаш
Ачилович

Долгополов Кирилл Андреевич
(Российская Федерация)

**12.00.07 - Суд ҳокимияти. Прокурор назорати. Ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолиятини ташкил этиш.
Адвокатура / Судебная власть. Прокурорский надзор. Организация правоохранительной
деятельности. Адвокатура / The judicial authority. Prosecutor supervision. Organization of law
enforcement activities. Advocacy**

Ю.ф.д., проф. Пўлатов Бахтиёр Халилович,
Ю.ф.д. Саломов Баҳром Саломович,
ю.ф.д., проф. Салаев Нодирбек Сапарбаевич
(Тошкент давлат юридик университети)

James B. Eaglin Федерал суд Маркази (АҚШ)
д.ю.н., проф. Кайрат Осмоналиев (Қирғизистон
Республикаси) к.ю.н., доц. Сергей Шошин
(Российская Федерация), д.ю.н., проф. Алексей
Кибальник (Российская Федерация), д.ю.н., проф.
Кудрявцев Владислав Леонидович (Российская
Федерация)

**12.00.08 - Жиноят ҳуқуқи. Криминология. Жиноят-ижроия ҳуқуқи /
Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право /
Criminal law and criminology; Criminally-executive law**

Ю.ф.д., проф. Кабулов Рустам, Ўзбекистон
Республикасида хизмат кўрсатган юрист,
ю.ф.д., проф., Рустамбаев Мирзаюсуп
Ҳакимович, ю.ф.д., проф. Ражабова Мавжуда
Абдуллаевна, ю.ф.д., проф. Зуфаров Рустам
Ахмедович, ю.ф.д., проф. Тахиров Фарход,
ю.ф.д., проф. Исмоилов Исомиддин,

Matthew Light (Canada), проф. Юлдошев Рифат
Раҳмаджонович (Республика Таджикистан),
д.ю.н., проф. Елене Антонян Александровна
(Российская Федерация), д.ю.н., проф.
Джансараева Рима Ернатовна (Республика
Казахстан), Кирил (Российская Федерация)

**12.00.09 - Жиноят процесси. Криминалистика. тезкор-қидирув ҳуқуқ ва суд экспертизаси /
Уголовный процесс, криминалистика, оперативно-розыскное право и судебная экспертиза / Criminal
procedure, criminalistics, operative-search law and judicial examination**

Ю.ф.д., проф. Иноғомжоновна Зумратхон
Фатхуллаевна, ю.ф.д., проф. Пўлатов Юрий
Сайфиевич, ю.ф.д. Мухиддинов Фахриддин,
ю.ф.д., проф. Тўлаганова Гулчехра Заҳитовна,
ю.ф.д. Миразов Даврон

Kevin Curtin (USA), Jurgen Maurer (Germany),
д.ю.н., проф. Стойко Николай Геннадьевич
(Российская Федерация), Проф. Рыжаков
Александр Петрович (Российская Федерация),
д.ю.н., проф. Зайниддин Искандаров (Республика
Таджикистан), Проф. Сергей Пен (Республика
Казахстан), доц. Алексей Пурс (Республика
Беларусь)

12.00.10 - Халқаро ҳуқуқ / Международное право / International law

ю.ф.д., проф. Исмоилов Баходир,
ю.ф.д., проф. Маткаримов Гулчехра,
ю.ф.д., проф. Юлдашева Говхержан

Alexander Trunk (Germany)

Мусаҳҳиҳ: Нурмуҳаммад Ҳамидов

Дазайн - саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадқиқот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

1. Гаипов Равшан Абдужалилович ЖАМОАТ ТАРТИБИ ВА ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ БУГУНГИ КУННИНГ ДОЛЗАРБ ВАЗИФАСИ.....	5
2. Хамдамова Фируза Уразалиевна ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИЗБИРАТЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА МЕЖДУНАРОДНЫМ СТАНДАРТАМ (ЗАРУБЕЖНЫЙ И НАЦИОНАЛЬНЫЙ ОПЫТ).....	13
3. Сайдуллаев Шахзод Алиханович, Рустамов Рустамбой Қувандиқ ўғли ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ ВА ЭРКИНЛИКЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ.....	21
4. Сайдивалиева Хуршида Ходжиакбаровна, Алимов Аброр Алишерович НАУЧНО-ТЕОРИТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВНЕДРЕНИЯ СОЦИАЛЬНОГО КОНТРАКТА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН.....	29
5. Ярашев Бобомурод Чалгашевич МЕҲНАТ МУНОСАБАТЛАРИНИ ЛОКАЛ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ.....	38
6. Зиядуллаев Махмуджон Джуракулович ФУҚАРОЛАРНИ ИЖТИМОЙ ҲИМОЯ ҚИЛИШДА ДАВЛАТ ПЕНСИЯ ТАЪМИНОТИНИНГ ЎРНИ.....	45
7. Джураев Ихтиёр Бахтиёрлович ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАРДА ТАЪЛИМ ТЎҒРИСИДАГИ ҚОНУНЧИЛИК, УНИ ИЖРОСИНИ ТАЪМИНЛАШ ВА НАЗОРАТ ҚИЛИШ МЕХАНИЗМЛАРИ.....	53
8. Мирзаев Жаҳонгир Умирзоқович ТАЛОНЧИЛИК ЖИНОЯТИНИ ОЛДИНИ ОЛИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ.....	61
9. Марданов Жасурбек Ҳусниддин ўғли СОЛИҚЛАР ЁКИ БОШҚА МАЖБУРИЙ ТЎЛОВЛАРНИ ТЎЛАШДАН БЎЙИН ТОВЛАШ ЖИНОЯТИНИ ТЕРГОВ ҚИЛИШДА ТЕРГОВНИ ТАШКИЛ ЭТИШ НАЗАРИЯЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.....	68
10. Шодиев Ғулом Махамматович РЕАБИЛИТАЦИЯ ТУШУНЧАСИ: ПАЙДО БЎЛИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ.....	76
11. Тулаганова Гулчехра Захитовна, Таджибаева Альбина Юлдашбаевна СУДЬЯЛАРНИНГ ЧИНАКАМ МУСТАҚИЛЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ КАФОЛАТИ.....	84
12. Туйчиев Абдулло Орипович ЎЗЛАШТИРИШ ЁКИ РАСТРАТА ЙЎЛИ БИЛАН ТАЛОН-ТАРОЖ ҚИЛИШ ЖИНОЯТИНИНГ КРИМИНАЛИСТИК ХУСУСИЯТЛАРИ.....	93

ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ JOURNAL OF LAW RESEARCH

Зиядуллаев Махмуджон Джуракулович,
Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси
Ижтимоий статистика бўйича Раис ўринбосари,
Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD)
E-mail: m.ziyadullaev@stat.uz

ФУҚАРОЛАРНИ ИЖТИМОЙ ҲИМОЯ ҚИЛИШДА ДАВЛАТ ПЕНСИЯ ТАЪМИНОТИНИНГ ЎРНИ

For citation: Ziyadullaev Makhmudjon Djurakulovich. THE ROLE OF STATE PENSIONS IN SOCIAL PROTECTION OF CITIZENS. Journal of Law Research. 2021, vol. 6, issue 3, pp.45-52

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2021-3-6>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқларидан бири ҳисобланган ижтимоий таъминот ҳуқуқининг мазмун моҳияти, пенсионерларни ижтимоий ҳимоя қилишда давлат пенсияларининг ўрни ва дунёдаги пенсия тизимлари, жумладан таксимловчи, мажбурий ва ихтиёрий пенсия жамғармалари тўғрисида фикр мулоҳазалар билдирилган. Шунингдек Ўзбекистон Республикасида пенсия таъминотининг турлари, пенсия миқдорлари ва уларнинг таркибий қисмлари, бу соҳанинг долзарблиги ва муҳимлигини ҳисобга олган ҳолда мустақиллигимизнинг илк кунларидаёқ Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг “Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон Декларацияси”ни ратификация қилинганлиги ҳамда охириги 3-4 йилда пенсия соҳасидаги ўзгаришлар бўйича тўхталиб ўтилган.

Калит сўзлар: ижтимоий таъминот, устама, пенсия, нафақа, ижтимоий ҳимоя, ижтимоий ёрдам, Пенсия жамғармаси.

Зиядуллаев Махмуджон Джуракулович,
Заместитель Председателя Государственного комитета
Республики Узбекистан по статистике,
Доктор философии по юридических наук
E-mail: m.ziyadullaev@stat.uz

РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЕ ГРАЖДАН

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается содержание права на социальное обеспечение, которое рассматривается как одно из конституционных прав граждан, роль государственных пенсий в социальной защите пенсионеров и мировые пенсионные системы, в том числе распределительные, обязательные и условные пенсионные фонды. А также размеры пенсий и их составляющих, актуальности и важности этой сферы в Республике Узбекистан,

ратификация Всеобщей Декларации прав человека ООН и изменений в пенсионной сфере за последние 3-4 года с учетом видов пенсионного обеспечения, в первые дни независимости нашей страны.

Ключевые слова: социальное обеспечение, надбавки, пенсия пособие, социальная защита, социальная помощь, пенсионный фонд.

Ziyadullaev Makhmudjon Djurakulovich,
Deputy Chairman of the State Committee
of the Republic of Uzbekistan on Statistics,
PhD in Law
E-mail: m.ziyadullaev@stat.uz

THE ROLE OF STATE PENSIONS IN SOCIAL PROTECTION OF CITIZENS

ANNOTATION

This article presents of the content of the right to social security, which is considered as one of the constitutional rights of citizens, the role of state pensions in the social protection of pensioners and the world pension systems, including distributive, mandatory and conditional pension funds. As well as the size of pensions and their components, the relevance and importance in the Republic of Uzbekistan, the ratification of the UN Universal Declaration of Human Rights and changes in the pension sector over the past 3-4 years, taking into account the types of pension provision, from beginnings of independence of our country.

Keywords: social security, allowance, benefit, pension, social protection, social support, pension fund.

Ижтимоий ҳимоя инсоният тараққиётининг барча босқичлари учун хос хусусият бўлиб, жамият ривожланиши тараққиётида ижтимоий ҳимоя шакллари турлича маъно ва мазмунга эга бўлган. Бозор иқтисодиёти шароитида эса ижтимоий ҳимоянинг аҳамияти янада ортиб, уни амалга ошириш давлат сиёсатининг ажралмас қисмига айланди.

Маълумки, ижтимоий ҳимоя аҳолининг ночор ва ўзгалар ёрдамига муҳтож қатламларини моддий ҳамда турмуш фаровонлигини қўллаб - қувватлаш фаолияти сифатида турли шакл ва усулларда, турли мулкӣ манбаларга таянган ҳолда амалга оширилади.

Давлат йўли билан аҳолининг ижтимоий таъминотини амалга ошириш шаклларида бири – **бу давлат пенсиялари ҳисобланади.**

Пенсионерлар аҳолининг алоҳида, ўзига хос гуруҳини ташкил этганлиги сабабли, улар учун мунтазам равишда ижтимоий хизматлар ташкил этиш зарур ҳисобланади.

Ҳозирги пайтда ижтимоий ҳимояни ташкил этувчи таркибий қисмлардан ҳисобланган пенсия таъминоти 1993 йил 3 сентябрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тўғрисида”ги қонун кўринишида батафсил ишлаб чиқилган ҳуқуқий асосга эга [1].

Унинг асосий тамойиллари, мамлакатда амалга оширилаётган иқтисодий ва ижтимоий ислохотларга тўлиқ мос келади. Бу тамойилларнинг энг муҳими пенсия таъминотининг ягоналиги ва умумийлиги, ижтимоий адолат ва фуқароларнинг ижтимоий ҳимояланганлиги, пенсия миқдори билан ҳар бир ходимнинг меҳнат ҳиссаси ўртасидаги узвий боғлиқлик мавжудлигидадир.

Қонунда фуқароларнинг барча тоифаларини пенсия билан таъминлашнинг бир хил шартлари ва нормалари белгилаб қўйилган, бу ҳол эса давлат томонидан берилаётган энг муҳим ижтимоий кафолат ҳисобланади.

Пенсия таъминоти жамиятнинг барқарор ривожланишидаги ижтимоий давлат кафолатларининг асосий қисми сифатида кўрилади, одатда ҳар қандай давлатнинг 25–30 фоиздан юқори бўлган меҳнатга лаёқатсиз аҳолининг манфаатларига тўғридан-тўғри ва барча меҳнатга лаёқатсиз аҳолига нисбий таъсир кўрсатади [2, Б.21].

Ижтимоий ҳимоя сиёсатининг аҳамияти шундаки, мамлакатдаги меҳнат қобилиятини йўқотган ёки баъзи сабабларга кўра ишлаб даромад топиш имкониятига эга бўлмаган қатламларни ижтимоий ҳимоялаш тизими орқали қамраб олинади. Мамлакатда кучли ва самарали пенсия тизимининг шакллантирилиши, бу борадаги қатор муаммоларни бартараф қилиш имконини беради.

Миллий пенсия тизими мамлакатимизда давлатнинг иқтисодий-ижтимоий ривожланишини ҳисобга олган ҳолда шаклланишда ва ижтимоий таъминотга муҳтож қатламларнинг турмуш фаровонлигини ошириш учун хизмат қилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 39-моддасида “Ҳар ким қариганда, меҳнат лаёқатини йўқотганда, шунингдек, боқувчисидан маҳрум бўлганда ва қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда ижтимоий таъминот олиш ҳуқуқига эга. Пенсиялар, нафақалар, ижтимоий ёрдам бошқа турларининг миқдори расман белгилаб қўйилган тирикчилик учун зарур энг кам миқдордан оз бўлиши мумкин эмас”[3], деб белгилаб қўйилган.

Пенсия таъминотининг ижтимоий нуқтаи назардан муҳимлиги, унинг ҳозирги кунда республикаимиздаги 3,8 миллиондан ортиқ фуқароларнинг иқтисодий манфаатларига бевосита боғлиқлиги билан ҳам белгиланади [4].

Ўзбекистон Республикасида пенсия таъминоти **икки турга бўлинади:**

Давлат пенсия таъминоти – бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси маблағлари ҳисобидан фуқароларнинг қонунчиликда белгиланган кексалик ёшига етганида, ногиронлик туфайли меҳнат лаёқатини йўқотганида, шунингдек, боқувчисидан маҳрум бўлганда ва қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда йўқотган иш ҳақлари (даромадлари)ни қоплаш мақсадида қонунчиликда белгиланган шартлар ва нормалар асосида бериладиган ҳар ойлик тўловлар [9, 10] ҳисобланади;

Фуқароларнинг жамғариб бориладиган пенсия таъминоти – фуқароларни шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисоб варақларидаги маблағлардан давлат пенсиясига қўшимча равишда пул маблағлари билан таъминланиши тушунилади.

Фуқароларнинг жамғариб бориладиган пенсия таъминоти тизими шаклланиш механизмлари ҳам икки турга бўлинади, булар **мажбурий ва ихтиёрий** тарзда бадаллар тўлаш шакллари ҳисобланади.

Мамлакатимизда пенсия қонунчилигини ислоҳ қилиш ва янги пенсия турларини жорий қилиш мақсадида 2005 йил 1 январдан бошлаб жамғариб бориладиган пенсия таъминоти шакли жорий қилинди[5].

Қонунга кўра Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, шунингдек Ўзбекистон Республикаси ҳудудида доимий яшовчи чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар жамғариб бориладиган пенсия таъминоти олиш ҳуқуқига эга ва давлат жамғариб бориладиган пенсия тизимида иштирок этувчи фуқароларга шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварақларида жамғарилган маблағлари сақланиши ҳамда тўланишини кафолатлайди.

Жамғариб бориладиган пенсия таъминоти билан боғлиқ бўлган муносабатларда пенсия тўловларини олувчи фуқаролар, бадал тўланишини амалга оширувчи корхона ва ташкилотлар, Халқ банки муассасалари иштирок этадилар. Ҳар бир субъектнинг ҳуқуқий мақоми қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилган.

Иш берувчиларнинг, шунингдек меҳнат фаолиятини меҳнат шартномаси асосида амалга оширувчи фуқароларнинг жамғариб бориладиган пенсия тизимида иштирок этиши, агар қонун ҳужжатларида бошқача қоидалар назарда тутилмаган бўлса, мажбурийдир.

Якка тартибдаги тадбиркорлар, юридик шахс ташкил этмаган ҳолдаги деҳқон хўжалиқларининг аъзолари, шунингдек бошқа фуқаролар жамғариб бориладиган пенсия тизимида ихтиёрийлик асосида иштирок этишлари мумкин.

Бозор иқтисодиётига ўтиш ва иқтисодиётни эркинлаштириш босқичида Ўзбекистонда кучли ижтимоий сиёсатни амалга оширишнинг янгича амалий ва самарали шакллари қўллашни талаб этади.

Жаҳон тажрибасининг кўрсатишича, пенсия тизими фаолиятини йўлга қўйиш ва ундан самарали фойдаланиш ижтимоий муаммоларни ҳал қилиш ва кишиларни кексаликда камбағалликдан ҳимоялашда муҳим ўрин тутати. Жамғариб бориладиган пенсия тизими асосида шакллантириладиган ва аҳолининг ижтимоий эҳтиёжларини қондириш ва конституцион ҳуқуқларини амалга ошириш учун йўналтириладиган пул маблағлари фондидан фойдаланишга асосланади.

Бинобарин, пенсия таъминоти ва унинг амалга оширилишига оид қонунчиликни такомиллаштириш давлатимиз томонидан илгари сурилган инсон шаъни, кадр-қимматини янада юксалтириш ғоясини рўёбга чиқаришга хизмат қилади.

Пенсия ҳуқуқи ўз моҳиятига кўра қарияларни, имконияти чекланган фуқароларни ва боқувчисидан ажралган шахсларни ижтимоий жиҳатдан таъминлашдир.

Пенсия таъминоти ижтимоий ҳимоянинг асосий шаклларида бири бўлиб, жамиятда бу тизим қуйидаги муҳим функцияларни бажаради:

Биринчидан, қариликда камбағалликдан ҳимоя қилади;

Иккинчидан, меҳнат фаолияти тугаганда кафолатланган даромадни тақдим этиб, иш ҳақиға боғлиқ равишда маълум қийматга эга бўлади;

Учинчидан, бу даромад келажакда инфляция натижасида турмуш фаровонлиги пасайишига йўл қўймайди.

Пенсия таъминоти тизими миллий хусусиятга эга эканлигини, давлатнинг ижтимоий - иқтисодий ривожланиш даражасини ҳисобга олиб шаклланиши, аҳоли таркибининг ижтимоий-демографик хусусиятлари, тарихий, миллий-маданий анъаналари ва давлатнинг ички қонун - қоидаларига асосан фаолият кўрсатишини эътиборга олиш билан бирга, ижтимоий хавф юзага келганда ҳар бир инсон учун муносиб ҳаётни кафолатлайдиган ижтимоий таъминотга бўлган ҳуқуқ ҳисобланади.

Бугунги кунда жаҳонда, ҳар бир мамлакатнинг ўзига хослигига қараб, пенсия таъминотининг 200дан ортиқ моделлари мавжуд, бироқ уларни шартли равишда **уч турга бўлиш мумкин:**

тақсимловчи ёки бирдамлик;

мажбурий жамғариладиган;

ихтиёрий жамғариладиган.

Пенсия таъминотининг энг кўп тарқалган модели бу тақсимловчи ёки бирдамлик тизими ҳисобланади. Бу тизимнинг моҳияти, ёш авлод ўз иш ҳақисидан пенсия жамғармасига бадал тўлаш йўли билан кекса авлоднинг пенсия шаклидаги ижтимоий ҳимоясини таъминлайди.

Пенсия миқдори бўлажак пенсионерларнинг пенсия ёшига тўлгунча олган иш ҳақиға ва иш стажига боғлиқ бўлиб, лекин миқдори пенсия жамғармасига (тизимига) тўланган бадаллар миқдори билан бевосита боғланган эмас.

Бадаллар миқдори Канадада 5 фоиз, Жанубий Кореяда 9 фоиз, АҚШда 27 фоиз атрофида бўлиб, айрим давлатларда (АҚШ, Япония, Германия ва Канада, Жанубий Кореяда) мазкур бадалларнинг ярмини иш берувчилар ва ярмини ишловчилар тўласалар, бошқа давлатларда (Россия, Франция, Италия, Швеция) бадал юкининг аксарият (кўпроқ) қисмини иш берувчилар ўз зиммаларига оладилар.

Тақсимловчи тизимнинг ўзига хос хусусияти, бу тизимни давлат томонидан бошқарилиши ҳисобланади, яъни давлат ўз фуқароларини улар пенсияга чиққанларида даромад билан таъминлашни кафолатлайди. Бу кафолат қонун билан мустаҳкамланади. Ушбу тизимда пенсия миқдорини бир хил тенглаштириш механизми ишлайди, бу ўз навбатида, кексалар ўртасида ижтимоий тенглик имконини берса, иккинчи тарафдан аҳолининг кўп даромадли қисмини норозилигини вужудга келтиради, чунки аҳолининг бу қисми кам даромадли қисмига нисбатан кўп бадал тўлайдилар.

Тақсимловчи тизим аҳолининг кекса қатламини кенгрок қамраб олиш йўли билан улар орасида камбағалликни қисқартиришга хизмат қилади, яъни меҳнат стажига эга бўлмаган, пенсия тизимига суғурта бадаллари тўламаган ва бошқа даромадга эга бўлмаган

(ёлғиз қарияларни) кексаларни ҳам нафақа билан таъминлайди. Бу тизимга хос бўлган салбий ҳолатлар: ижтимоий боқимандаликни кучайиши, жамғаришга бўлган истагининг камайишидир.

Маблағлар билан таъминланганлик нуқтаи назаридан қараганда, тақсимловчи тизим қўшимча захира маблағлари билан таъминланмаган ҳисобланади, чунки ишлаётган ходимлар амалдаги пенсионерлар учун бадал тўлайдилар.

Юқорида қайд этилган камчиликлар ва энг асосийси – дунёда аҳолининг умр кўриш ёши ошиб, туғилиш камайиб бораётган шароитда, тақсимловчи тизим кекса аҳолини пенсия билан таъминлашда қўплаб молиявий муаммоларга дуч келиши мумкин.

Мамлакатимиз мустақилликка эришган дастлабки кунларданок, аҳолининг ижтимоий таъминотга муҳтож бўлган қатламига алоҳида эътибор қаратила бошланди. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 1991 йил 30 сентябрдаги 366-ХП-сон қарори билан Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 1948 йил 10 декабрда қабул қилинган 217 А (Ш) Резолюцияси асосида “Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон Декларацияси”ни ратификация қилинганлиги ижтимоий соҳани ривожлантиришдаги дастлабки қадамлардан бири бўлди.

Ушбу декларациянинг 25-моддаси 1-қисмида кўрсатилганидек, ҳар бир инсон ўзининг ҳамда оиласининг саломатлиги ва фаровонлигини таъминлаш учун зарур бўлган турмуш даражасига эга бўлиши, жумладан, кийим-кечак, озиқ-овқат, тиббий хизмат ва зарур ижтимоий хизматга эга бўлишга ҳамда ишсизлик, касаллик, ногиронлик, бевалик, қарилик ёки унга боғлиқ бўлмаган шароитларга кўра тирикчилик учун маблағ бўлмай қолган бошқа ҳолларда таъминланиш ҳуқуқига эга [6].

Бу каби мезонлар кейинчалик Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида ҳам ўз аксини топгани, бундан ташқари, Президентимиз томонидан қабул қилинган Ўзбекистонни ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг асосий йўналишларидан бири ҳам кучли ижтимоий ҳимоя эканлиги республикамызда ижтимоий муаммолар давлат сиёсати даражасида эканлигини англатади.

Маълумки, 2019 йилнинг 21 ноябрида аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш соҳасидаги устувор вазифалар бўйича бўлиб ўтган йиғилишда Президентимиз томонидан республикамызда ҳам **уч даражали пенсия таъминоти тизимини** ислоҳ қилиш ташаббуси илгари сурилди.

Жумладан;

Биринчи даражада - давлат минимал пенсия миқдорини белгилаши;

Иккинчи даражада - ходимнинг иш ҳақисидан муайян сумма ушланиб, унинг шахсий ҳисобварағида тўпланаши ва Марказий Банкнинг қайта молиялаштириш ставкасидан кам бўлмаган фоиз ҳисоблаб борилиши;

Учинчи даражада - ходим Пенсия жамғармасига ажратиладиган маблағ миқдорини ўзи белгилаши кўрсатиб берилди.

Дарҳақиқат, ушбу тизим қўлланилса, фуқаро кафолатли давлат пенсиясини олиш билан бирга ўз хоҳишига қараб, пенсия ёшида қанча пенсия миқдори бўлишини ўзи белгилаш имкониятига ҳам эга бўлади.

Кўпгина Европа давлатларида минимал пенсиялар мамлакатнинг барча фуқаролари учун кафолатланган. Нидерландия, Германия каби давлатларда кафолатланган минимал пенсиялар миқдори фуқаронинг иш стажи ёки иш ҳақиға боғлиқ бўлмасдан, балки шахсларнинг ушбу мамлакат ҳудудида яшаган даврига мутаносиб бўлиши белгиланган. Айрим давлатларда эса фуқаро маълум бир талаб қилинган иш стажға эга бўлса минимал пенсия билан таъминланиши, акс ҳолда бундай фуқароларға ижтимоий нафақалар тайинланиши амалиёти мавжуд.

Республикамызда амалдаги “Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тўғрисида”ги қонуниға асосан пенсия миқдори **уч қисмдан таркиб топган**.

Биринчи қисм бу - пенсияларнинг таянч миқдори ҳисобланади.

Ёшга доир пенсия ёки I ва II гуруҳ ногиронлари учун пенсиянинг таянч миқдори - пенсияни ҳисоблаб чиқариш учун олинadиган ўртача ойлик иш ҳақининг 55 фоизи миқдорида бўлади. Фақат қонунда ушбу тоифа фуқароларга пенсия тайинлашда, пенсия миқдори, расмий белгиланган ёшга доир энг кам пенсиянинг 100 фоизидан кам бўлмаслиги алоҳида белгиланган.

Боқувчисини йўқотганлик пенсиясини тайинлашда эса оиланинг меҳнатга лаёқатсиз ҳар бир аъзосига - пенсияни ҳисоблаб чиқариш учун олинadиган ўртача ойлик иш ҳақининг 30 фоизи таянч миқдори ҳисобланиб, бу ёшга доир энг кам пенсиянинг камида 50 фоизидан, ота-онасидан жудо бўлган болаларга ёки вафот этган ёлғиз онанинг болаларига, ёшга доир энг кам пенсиянинг камида 100 фоизи миқдорида кам бўлмаслиги қонунда белгилаб қўйилган.

Пенсия миқдорининг **иккинчи қисми** бу – фуқароларнинг ортиқча иш стажи учун пенсияларнинг оширилиши ҳисобланади. Ёшга доир пенсия тайинлашда аёлларга 20 йиллик, эркакларга 25 йил иш стажи талаб қилинади. Ногиронлик ёки боқувчисини йўқотганлик пенсиялари учун эса “Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тўғрисида”ги қонуннинг 17-моддасида ёшига нисбатан талаб қилинган иш стажлар белгиланган. Ушбу талаб қилинган иш стажларидан ортиқча ҳар бир тўлиқ йил учун пенсияларнинг таянч миқдорлари белгиланган миқдорларда оширилади.

Пенсияларнинг **учинчи қисми** бу - ҳисоблаб чиқарилган пенсияларга қўшиладиган устамалардан иборатдир. Қонуннинг 28-моддасига асосан ҳисоблаб чиқарилган пенсияларга қўшиладиган устамаларнинг қуйидаги тоифалари мавжуд.

Булар - I гуруҳ уруш ногиронларига (150 фоиз), II гуруҳ уруш ногиронларига (125 фоиз), кўзи ожизлик бўйича I гуруҳ ногиронларига (100 фоиз), I гуруҳ ногиронларига (75 фоиз), II гуруҳ ёлғиз ногиронларига (75 фоиз), уруш қатнашчилари ва уларга тенглаштирилган шахсларга (50 фоиз), иккинчи жаҳон уруш даврида мамлакат ичкарасида ишлаган ва ҳарбий мажбуриятни бажарган шахсларга (30 фоиз), вафоти ҳарбий хизмат ёки ички ишлар органларидаги хизмат мажбуриятларини бажариш билан боғлиқ ҳарбий хизматчиларнинг ҳамда ички ишлар органлари ходимларининг ота-оналарига ва янги никоҳдан ўтмаган бева хотинларига (бева эрларига) (30 фоиз), республика олдида алоҳида хизматлари бўлган шахсларга (100 -150 фоизгача), ёшидан қатъи назар имтиёзли пенсияга чиқиш ҳуқуқига эга бўлган артистларга (75 фоиз) ва театр-концерт ташкилотлари артистлари ва бадий ходимларига, театр ва мусиқа санъати ижодий ходимлари тайёрловчи ўқув муассасаларининг профессор-ўқитувчилари ва концертмейстерларига - пенсияни ҳисоблаш базавий миқдорининг - 50 фоизи миқдорида устамалар пенсионерларнинг устамага бўлган ҳуқуқларига қараб пенсияларига қўшиб берилади.

Хулоса ўрнида пенсия миқдорининг таянч қисмини давлат томонидан берилган минимал кафолат деб ҳисоблаш мумкин бўлади.

Пенсия миқдори, демак пенсиянинг таянч миқдоридан, ортиқча иш стажлари учун пенсиянинг оширилиши ва пенсияга қўшиладиган устамалардан ташкил топган.

Бундан ташқари ҳисоблаб чиқарилган пенсия миқдорларига, фахрий унвонларига эга фуқаролар учун ҳам қуйидагича қўшимчалар қўшилиши мумкин.

“Халқ” ва “Хизмат кўрсатган арбоби” фахрий унвони эгаларига базавий ҳисоблаш миқдорининг 3 баравари миқдорида, “Хизмат кўрсатган артист” фахрий унвон эгаларига базавий ҳисоблаш миқдорининг 1,8 баравари миқдорида, “Хизмат кўрсатган” фахрий унвон эгаларига эса базавий ҳисоблаш миқдорининг 1,6 баравари миқдорида қўшимчалар пенсия миқдорларига қўшилади[7]. Шунингдек, пенсионерларнинг айрим тоифаларига ҳар ойлик компенсация пуллари ҳам қўшиб берилиши қонунчиликда белгиланган. Бундан ташқари, юртимизда татбиқ этилган 100 ёшга етган ва ундан ошган кексаларимизнинг пенсиясига энг кам иш ҳақининг 100 фоизи миқдорида ҳар ойда устама тўлаб берилади[8].

Ушбу омилларнинг барчаси пенсия миқдорларининг ошишига бу эса, ўз ўрнида пенсионерларнинг турмуш фаровонлигини янада бардавомлигига хизмат қилади.

Ҳаққатдан ҳам охириги 3-4 йилда мамлакатимизда ижтимоий таъминот тизимида бир канча ўзгаришлар амалга оширилди, жумладан, ишловчи пенсионерларга пенсиялар тўлиқ миқдорда тўланиши, озодликдан маҳрум бўлган пенсионерларга пенсиялар тайинлаш ва тўлаш тартиби жорий қилинганлиги, коронавирус пандемияси даврида кўрсатилган турли хил ижтимоий ёрдамлар, уч турдаги нафақаларнинг ягона электрон дастурлар орқали тайинланиш тизими йўлга қўйилганлиги, пенсия миқдорларига қўшиладиган устамалар миқдорларини оширилганлиги ҳамда 16 ёшгача болаликдан ногирон фарзандлари бўлган оналарга нафақа тайинлаш тартиблари белгиланганлиги, пенсия тайинлаш учун талаб қилинадиган ҳужжатлар сони кескин қисқартирилганлиги мамлакатимизда пенсия ислохотлари изчил давом этаётганлигидан далолат беради.

Аҳолининг заиф қатлами ҳисобланмиш пенсионерларни ижтимоий - иқтисодий ҳимоя қилишда давлат пенсияларининг ўрни бекиёс бўлиб, мамлакатимизда инсон, унинг ҳақ-ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилиш, шахс қадрини янада юксалтириш бугунги куннинг бош ғояси ҳамда долзарб вазифа бўлиб ҳисобланади.

Иктибослар/Сноски/References:

1. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси. – Т.: 1993, 9-сон. – 358-модда. (Bulletin of The Supreme Council of the Republic of Uzbekistan. – Т.: 1993 year, 9, article 358)
2. Симанович Л.Н. "Значение трудового стажа в системе пенсионного обеспечения". – Т.: Юрист. 2009. № 7. С. 21. (Simanovich L. N. "The value of work experience in the pension system". – Т.: Yurist. 2009 year. № 7. P 21)
3. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон. 2016 й. 39-модда. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1993 й., 1-сон, 4-модда. (Constitution of The Republic of Uzbekistan. – Т.: Uzbekistan. 2016 year. Article 39. Bulletin of The Supreme Council of the Republic of Uzbekistan)
4. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги хузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасининг 2019 йил 23 январдаги ЁТ/30-02-47-79-сон расмий хатига асосан. (According to the official letter №23 on January 2019 year YT/30-02-47-79 of the Extra-budgetary pension fund under the Ministry of Finance of the Republic of Uzbekistan)
5. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2004 йил, 51-сон, 512-модда (Collection of Legislation of the Republic of Uzbekistan, 2004, No. 51, Article 512).
6. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 1991 йил 30 сентябрдаги 366-ХII-сон қарори билан ратификация қилинган. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон Декларацияси. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг Резолюцияси 217 А (Ш) билан 1948 йил 10 декабрда қабул ва эълон қилинган. «Norma» Ахборот-қидирув тизими. (It was ratified by the decision of the Supreme Council of the Republic of Uzbekistan of the number 366-XII on September 30, 1991 year. Universal Declaration of human rights Resolution 217 10 A (Sh) was adopted and announced December 10, 1948 year with Of The General Assembly of The United Nations which. Information-search engine "Norma")
7. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2008 йил 3 январдаги «Фахрий унвонлар эгаларига тўловларни тайинлаш ва амалга ошириш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида»ги 2-сон қарори (ational database of the legislation of the Republic of Uzbekistan. Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated January 3, 2008 No 2 "On approval of the Regulations on the procedure for appointment and payment of honorary titles"). <https://lex.uz/ru/docs/1297848>
8. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 8 сентябрдаги «Давлат пенсияларини тайинлаш ва тўлаш тартибини янада такомиллаштиришга йўналтирилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида»ги 252-сон қарорининг 1-

иловасининг 114-банди (National database of legislation of the Republic of Uzbekistan. Item 114 of appendix 1 to the resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan from September 8, 2011 of No. 252 "About approval of the regulatory legal acts directed on further enhancement of the procedure for appointment and payment of the state pensions"). <https://lex.uz/ru/docs/1865473>

9. <https://www.lex.uz/ru/docs/-112314>

10. <https://lex.uz/docs/-142859>

**ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР
ЖУРНАЛИ**
6 ЖИЛД, 3 СОН

**ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ
ИССЛЕДОВАНИЙ**
ТОМ 6, НОМЕР 3

**JOURNAL OF LAW
RESEARCH**
VOLUME 6, ISSUE 3

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000